

**ÇAĞATAY TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE AYNI YANLIŞTAN
DOĞMUŞ YEDİ GÖLGE KELİME: HAV, HAVLA, HOBLA,
HUBLA, HAVUBLA, HAVABLA, HAUBLA**

**SEVEN GHOST WORDS THAT ARE BORN FROM THE SAME
MISTAKE IN CHAGATAI TURKIC LANGUAGE DICTIONARIES:
HAV, HAVLA, HOBLA, HUBLA, HAVUBLA, HAVABLA,
HAUBLA**

Sinan UYGÜR*

Öz

Çağatay Türkçesi ile ilgili hazırlanan sözlüklerde pek çok gölge kelime mevcuttur. Bu gölge kelimelerin bir kısmının ortaya çıkışında sözlük müelliflerinin payı olsa da asıl payın müelliflerin kullandığı yazmaları çoğaltan müstensihlere ait olduğu görülmektedir. Bu makalede de "hav", "havla", "hobla", "hubla", "havubla", "havabla" ve "haubla" şeklinde sözlüklerde kendilerine yer edinmiş yedi gölge kelime üzerinde durulmuştur. Yapılan incelemenin sonucunda bu kelimelerin Nevâî'nin Sedd-i İskenderî'sinin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih ktb. 3754 numaralı yazmasındaki veya bu yazmaya kaynaklık etmiş ya da bu yazmadan çoğaltılmış başka bir yazmadaki bir harf eksikliği sebebiyle ortaya çıktıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Çağatay Türkçesi, gölge kelime, hav, havla, hobla, hubla, havubla, havabla, haubla

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turkoloji@yahoo.com

Abstract

There are many ghost words in the dictionaries that are prepared about Chagatai Turkic Language. Although the dictionary editors have contributions to the appearance of some of these words, it is seen that the substantial contribution belongs to the copyists that reproduce the manuscripts used by the editors. In this article, it is discoursed on seven shadow words that have attained place for themselves in the dictionaries as: "hav", "havla", "hobla", "hubla", "havubla", "havabla" and "haubla". As the result of the analysis that was made, it was understood that these words appear due to a missing letter in the manuscript of Nevâî'nin Sedd-i İskenderî's Süleymaniye Manuscript Library Fatih ktp. 3754 or in another manuscript that sourced for or has been reproduced from this manuscript.

•

Keywords

Chagatai Turkish, ghost word, hav, havla, hobla, hubla, havubla, havabla, haubla

•

Dil zaman içinde değişik sebeplerle başkalaşmalara uğrar, bu başkalaşmaların artmasıyla ki yeni ağız, şive, lehçe ve hatta diller ortaya çıkar. Çoğunlukla konuşma dilinde görülen bu değişimler zaman zaman yazı dillerine de sirayet eder. Konuşma dilinden yazı diline yansıyan değişimler başlangıçta tabii karşılanmazlarsa da sonra sonra kabul görüp değişmez gerçekmiş gibi sahiplenilirler. Ancak bunlardan daha başkaca, ekseri sözlük müelliflerince hayal perdesine konan, selefleri tarafından yeniden sahnelenen, sahnelendikçe gerçeklik izlenimleri artan; sahnenin arkasına bakıldığında ancak gerçek olmadıkları anlaşılıp sadece birer yanılsama oldukları fark edilebilen kelimeler de vardır. “Gölge kelime” olarak adlandırılan bu kelimelerin Türk dili üzerine kaleme alınan sözlüklerde de varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Bilgi çağı denen günümüzde bilgiye ulaşmada nispi bir hızlanma olmuşsa da bilgi muhafızlarının zihniyet dönüşümünün teknolojik gelişmelerin gerisinde kalması sebebiyledir ki bugün de bu alanda aşılması güç engeller vardır ve elbette bilim adamları enerjilerinin büyük bir kısmını bu uğurda sarf etmek zorunda kalmaktadır. Türkiyat çalışmalarında da ne yazık ki durum aynıdır. Türkiyat veri tabanımızın olmayışı sebebiyle yapılan çalışmalara ulaşmadaki zorluklar, bu bilim dalında bilgi üretimini olumsuz etkilemektedir. Hâlbuki bilgiyi paylaşmak, bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmak beraberinde bilgi üretimini hızlandıracak ve Türklük bilimi pek çok hurafeden arınacaktır. Çağatay Türkçesi üzerine hazırlanan sözlüklerde mevcut gölge kelimelerin tespiti ve tashihi de bu alanda çalışanların yeni imkânlar kazanmalarına bağlıdır.

Çağatay Türkçesi Türk dili tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu alanda yapılan çalışmaların 15. yüzyılın sonlarında Ali Şir Nevâyî'nin “Muhâkemetü'l-Lugateyn” isimli eseriyle başladığı ve temelde onun eserleri üzerinden günümüze kadar ivme kazanarak devam ettiği görülmektedir. Osmanlı, İran ve Hindistan'da onun eserlerini anlamak üzere tertip edilmiş gramerler ve sözlükler onu Türkçenin diğer tarihî lehçelerinden ayrıcalıklı bir yere oturtmaktadır. Ancak hazırlanan bu sözlüklerdeki “debr”, “onzel”, “kumşum”, “ahsardurğa”, “arkığlaça”, “aşkış”, “aşlar”, “bilekçi”, “çens”, “ebegü”, “isir”, “karuğ”, “mamur”, “sayğur”, “söksül”, “toşuk-tuşuk”, “tut”, “yile-” gibi pek çok kelimenin gölge kelime olduğunun ortaya çıkartılmasıyla (Thúry 1903; Eren 1950; Clauson 1960; Erbay 2010; Kaçalın 2011) bu alanda sözlük kaleme alanların eserlerini kaleme aldıkları dönemdeki iletişim ve ulaşım imkânlarındaki yetersizlikler yüzünden yetkin olamadıkları anlaşılmıştır. Bu eserlerdeki gölge

kelimelerin miktarı, sözlüklere kaynaklık eden orijinal metinlerin bir araya getirilip sözlüklerle mukayesesi, elde edilen geçiş sıklığı düşük kelimelerin de günümüzdeki lehçelerle karşılaştırılmasıyla daha da artacaktır.

Bu makalede de bir kısım sözlükte *hav*, *havla*, *hobla*, *hubla*, *havubla*, *havabla*, *haubla* şeklinde yer alan yedi gölge kelime üzerinde durulacaktır. Bunların birincisi olan “*hav*” kelimesi ilk Abuşka Lugati’nde geçmekte olup eser üzerine yapılan çalışmalarda “Çaçmağ kavına dirler ki Sedd-i İskenderî’de Keşmîr şehri üzerinde odla yel tılısmını bozmağ beyânında gelür” (Atalay 1970: 249; Güzeldir 2002: 319; Kaçalın 2011: 552) açıklaması ile yer almaktadır. Daha sonraları kelime, bu sözlükten müllhem başka sözlüklerde de kendine yer bulmuştur. Abuşka Lugati’ni “Dictionnaire Djaghataï-Turc” ismiyle Petersburg’da yayınlayan Véliaminof-Zernof da kelimedede düzeltmeye gitmemiş ve kelimeyi yukarıdaki gibi vermeyi uygun görmüştür (1869: 256). Kelime ACS’de “خَوْ khav (khau): tapló” (Vámbéry 1862: 60), PdC’de “خَوْ amadou” (Courteille 1870: 313), LT’de “дж. خَوْ typ. قَاوْ قَوْ” (Budagov 1869: 539), DTAP’de “خَوْ Hāv Sbst., = t قَاوْ amadou. | Zündschwamm.” (Zenker 1876: 413), ÇOW’de “xav: kav, kurum. Feuerschwamm, Russ” (Kunós 1902: 80), şekil ve açıklamalarıyla yer almıştır. Özbekler Tekkesi Şeyhi Süleyman Efendi’nin eserinde de kendine yer bulan kelime burada da “kav, seffân, kurum” karşılığı ile kaydedilmiştir (Süleyman Efendi 1298: 167).

Yukarıdaki malumata bakınca *hav* kelimesinin tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde var olabileceği düşünülse de Türk lehçelerinin taranması sonucunda böyle bir kelimenin mevcut olmadığı görülmüştür. Kelimenin karşılığı olarak verilen “Çaçmağ kavına dirler...”deki “*kav*” kelimesinin ise tarihî Türk lehçelerinde kullanıldığı yazılı kaynaklarda tespit edilmiştir. Kelimenin Eski Uygur Türkçesinde “*kavağu*” (Caferoğlu 1993: 114), Karahanlı döneminde DLT’de “*qav*” (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 411), Harezmi Altınordu Türkçesinde “*kav*” (Ünlü 2012: 297), Kıpçak Türkçesinde “*kav*” (Toparlı vd. 2003: 132), Eski Anadolu Türkçesinde “*kav*” (Kanar 2011: 430) ve Çağatay Türkçesinde “*kav*” (Süleyman Efendi 1298: 223) olarak kullanıldığı ilgili eserlerden anlaşılmaktadır. Hasan Eren ve Tuncer Gülensoy kelimenin kökeni üzerine yazdıkları maddelerde çağdaş Türk lehçelerinde kelimenin “*kav*”, “*kuv*”, “*gov*” “*kuv*”, “*kau*”, “*kog*”, “*kö*”, “*ko*”, “*kü*”, “*ku*”, “*kağ*”, “*xağ*”, “*kabü*”, “*kabö*”, “*xabo*”, “*kıa*”, “*ävä*” (Eren 1999: 218; Gülensoy 2007: 477) olarak kullanıldığını kaydetmişlerdir.

Çağatay Türkçesi ile yakın ilişki içinde olan dillere bakıldığında bu anlamda Moğolcada “*ula*” (Lessing 2003: 1339), Farsçada ise “*قَوْ qau*” (Steingass 2005: 992), “*خَفْ khaf, khuf*” (Steingass 2005: 468), “*خَفْ (hef)*” (Şükûn, 2006: 796) kelimelerinin bulunduğu görülmektedir. Räsänen, kelimenin Çuvaşçadaki şeklini Moğolca ile ilişkilendirmiştir (1969: 508). EDAL’de de kelimenin Ana Altayca şeklinin

“*k’ jöbe” olabileceği ileri sürülmüş, buna bağlı olarak Altay dillerindeki türevleri de ele alınmıştır (Starostin vd. 2003: 802). Kök olarak Altay dillerine bağlanan kelimenin Farsçadaki “قو qau” şeklinin Türkçeden ödünçleme olduğu (Doerfer 1967: 532-533) açıktır. “خف *khaf*”/“خَفْ (*ħef*)” kelimesi de Türkçeden ödünçleme olmalıdır. Çağatay Türkçesinde karşılığı olan ve vezin olarak da farklılık arz etmeyen Farsçadaki bu kelimelerin şiirde tercih edilmesinin düşük bir ihtimal olduğunu kabul etmek gerekeceğinden “Ħav” biçimini bunlarla örtüştürmek doğru olmayacaktır. Zaten “خف *khaf*”/“خَفْ (*ħef*)” kelimesi de bu sebeplerden Çağatay Türkçesinde -en azından eldeki eserlerde- kullanılmış değildir.

Kelime için verilen örnek Nevâyî'nin “Sedd-i İskenderî”sindedir. Abuşka Lugatî'nde yer alan “Digil Ħav bile könli dik boldı taş / Ki andın imes muṭlaķa şu'le fāş” (Atalay 1970: 249; Güzeldir 2002: 319) beyti Kaçalın tarafından “dégil Ħublar könğli dék boldı taş / ki andın émes muṭlaķā şu'le-fāş” (2011: 552) olarak okunmuş, kelime S (Clauson 1960: 279r) dikkate alınarak tashih edilmiş ve madde başı ile örneğin uyuşmadığı ifade edilmiştir (Kaçalın 2011: 552). Kelimenin örneklendiği Sedd-i İskenderî'nin yazmalarına ve yayınlarına bakıldığında beyitteki kelimenin Kaçalın'ın bu düzeltmesiyle uyuştugu görülmektedir. Kelime, Bibliathèque Nationale de Francedaki Supplement 316 numaralı yazmanın 430. varağının a yüzünde “خوبلار”, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki Revan ktb. 808 numaralı yazmanın 385. varağının b yüzünde “خوبلار”, Revan ktb. 809 numaralı yazmanın 230. varağının b yüzünde “خوب لار”, Revan ktb. 810 numaralı yazmanın 233. varağının b yüzünde “خوبلار”, Konya Karatay Yusufaga Kütüphanesindeki 42Yu6627 numaralı yazmanın 251. varağının a yüzünde “خوب لار”, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesindeki Esad Efendi ktb. 2578 numaralı yazmanın 308. varağının a yüzünde “خوبلار”, Ayasofya ktb. 3854 numaralı yazmanın 233. varağının a yüzünde “خوبلار” şeklinde yer alırken, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih ktb. 3754 numaralı yazmanın 277. varağının a yüzünde “خوبلا” biçiminde hatalı olarak yazılmıştır. Eserin yayınlarından bu son nüshaya ulaşılmadığı ve bu sebeple yanlış yazımdan da bahsedilmediği (Tören 2001: 265; Erkinov 1993: 299) anlaşılıyor. O hâlde Abuşka müellifi, eserini hazırlarken ya eserin Fatih ktb. 3754 numaralı yazmasını ya da bu nüshadan çoğaltılmış veya bu nüshaya kaynaklık etmiş, ancak günümüze ulaşamamış veya henüz tespit edilememiş başka bir nüshasından faydalanmış olmalıdır. Abuşka müellifi bahsedilen beyitteki “خوبلا” şeklinde yanlış yazılan kelimeyi “taş”, “şule”, sonraki beyitteki “timür”, “ot” kelimeleri arasındaki münasebete de uygun, yani [taş+demir+kav=ot/şule] denklemiindeki “kav”ın eksikliğine binaen iki nokta fazlalığı ile “Ħav bile” şeklinde anlamış ve aktarmıştır.

Kelimeyi beytin anlam bütünlüğü içinde değerlendirmek bu hususta daha kesin bir sonuca ulaşmamızı sağlayacaktır. Courteille beyti “On aurait dit que la pierre et l’amadou étaient devenus comme son cœur, d’où aucune flamme ne saurait s’élever” (1870: 313) biçiminde tercüme etmiştir. Atalay da beyti “Kav değil gönlü taş gibi oldu ki andan kıvılcım bile çıkmıyor.” (1970: 249) şeklinde Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Kaçalın ise NS’de beytin anlamını “Sanki kendisinden hiç kıvılcım çıkmayan güzellerin gönlü gibi taş kesildi” (Kaçalın, 2011: 552) şeklinde vermiştir ki beytin bu çevirisinden kelimeyi “hav bile” değil de “hūblar” olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı anlaşılmaktadır.

Bu kelime ile bağlantılı diğer kelimelere gelince, AL’de “hobla” (Atalay 1970: 249), GAL’de “havubla” (Güzeldir 2002: 319), NS’de “havla” (Kaçalın 2011: 552), DDT’de “خوبلا” (Véliaminof-Zernof 1869: 256), ACS’de “خوبلا *khaubla” (Vámbery 1862: 60), PdC’de “خوبلا” (Courteille 1870: 313), ŞSL’de “خوبلا” (Süleyman Efendi 1298: 167), ÇOW’de “xavabla” (Kunós 1902: 80), DTAP’de “خوبلا HAUBLA” (Zenker 1868: 414), LT’de “خوبلا” (Budagov 1869: 540) ve ÇTS’de “havla” (Ünlü 2013: 449), “hobla” (Ünlü 2013: 476), “hubla” (Ünlü 2013: 482) şeklinde geçen bu altı kelime yazının farklı yorumlara imkân tanınması sebebiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Bu sözlüklerde “çakmak” anlamıyla yer alan bu kelimelerin sözlükten sözlüğe bulaşıp çeşitlenerek günümüze ulaşmış olmalarına rağmen Çağatay Türkçesinde kullanımlarıyla ilgili elde herhangi bir somut örnek de yoktur. Ancak kelimelerin gerek verilen anlamları ve gerekse yazım hususiyetleri bakımından yukarıda bahsedilen “hav” kelimesi ile ilişkili oldukları açıktır. AL’nin yazmalarında farklı harekelemeler ile yazılmış olsa da hepsinde “خوبلا” harf sıralamasıyla yer alan kelime “hubla / hobla / haubla / havubla / havabla” okunabileceği gibi “hav bile” de okunabilir ki bu da “hav” kelimesine verilen beyitteki gölge kelime ile uyuşmaktadır. Yani bu kelimeler “hav” kelimesine verilen örnekten yanlışlıkla doğmuş görünüyor. Yukarıda da bahsedildiği üzere verilen beyitteki kelimenin tetkik edilen Sedd-i İskenderî yazmalarından biri hariç diğerlerinde “خوبلار” şeklinde yer alıyor olması ve beytin anlam bütünlüğüyle bunun daha iyi uyuşması sebepleri iledir ki bu kelimeler de gölge kelimedir. Çağatay Türkçesi üzerine yazılmış Bedâiyü’l-Lugat’te (Borovkov 1961), Senglah’da (Clouston 1970), Hulasa-i Abbasî’de (Düzgün 1388), Zebân-ı Türkî’de (Kara 2011), Nisâb-ı Türkî’de (Sarica 2014), Behçetü’l-Lugat’te (Thúry 1903), Der Beyân-ı Istilâhât-ı Emtahü’ş-şufarâ Mevlânâ Nevâyi’de (Özkan 1996), Navâiy Asarlari Luğatî’nde (Şamsiyev ve İbrâhimov 1972), Alişer Navâiy Asarlari Tilining İzâxli Luğatî’nde (Kononov 1984), Navâiy Asarlari Uçun Qisqaça Luğat’te (Xasanov 1993), Çağatay Tiliniñ İzâhlik Luğatî’nde (Bahâwudûn 2002) ve Tschaghataisch-Deutsches Glossar’da (Prokosch 2009) bu yedi kelimenin kaydedilmemiş olması

için ilk bakışta bu sözlük müelliflerinin sözlüklerini hazırlarken Sedd-i İskenderî'den yararlanmamış veya dikkatsiz olabilecekleri ihtimalleri akla gelse de yukarıda tezahür eden bilgiler doğrultusunda bunun böyle olmadığını ve bu sözlük müelliflerinin daha dikkatli çoğaltılmış nüshalardan faydalanarak sözlük hazırladıklarını söylemek daha doğru olacaktır.

Tarihî metin çalışmaları yapanların sağlam kalesi olan, her sıkışılan yerde müracaat edilen sözlüklerin içinde pek çok hata barındırıyor olduğu gerçeği, metin dilbilimcilerdeki sözlüklere güveni ortadan kaldırmalı; örneği az, ancak bir iki yerde tespit edilebilen kelimeler sağlam bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Bunların yapılabilmesi için ise yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere evvela büyük bir Türkiyat veri tabanı hazırlanmalı ve ilgililerin buraya kolayca erişebilmeleri sağlanmalıdır. Sözlüklerimiz, ancak yapılacak bu çalışmalardan sonra güvenilir bir müracaat kaynağı olma hususiyetine sahip olabilir.

ESER KISALTMALARI

ACS: Abuska Csagatajtörök Szogyüjtemeny

AL: Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü

ÇOW: Şejx Suleyman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch

ÇTS: Çağatay Türkçesi Sözlüğü

DDT: Dictionnaire Djaghataï-Turc

DTAP: Dictionnaire Turc-Arabe-Persan

EDAL: An Etymological Dictionary of Altaic Languages

GAL: Abuşka Lûgati (Giriş-Metin-İndeks)

LT: Sravnitelnyj Slovar Turetsko-Tatarskix Nareçij

NS: Nevāyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar

PdC: Dictionnaire Turc Oriental

S: Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi

Xan

ŞSL: Luğat-i Çağatay ve Türkî-yi Osmânî

KAYNAKÇA

- Ali Şir Nevâyî. *Hamsa-i Nevai*, Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi 42Yu6627 nolu yazma.
- Ali Şir Nevâyî. *Külliyât*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan ktb. 808 nolu yazma.
- Ali Şir Nevâyî. *Külliyât-ı Nevâyî*, Bibliathèque Nationale de France, Supplement 316 nolu yazma.
- Ali Şir Nevâyî. *Sedd-i İskenderî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi ktb. 2578 nolu yazma, 260-347 varakları arası.
- Ali Şir Nevâyî. *Sedd-i İskenderî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya ktb. 3854 nolu yazma, 195-272 varakları arası.
- Ali Şir Nevâyî. *Sedd-i İskenderî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih ktb. 3754 nolu yazma, 238-328 varakları arası.
- Ali Şir Nevâyî. *Sedd-i İskenderî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan ktb. 809 nolu yazma, 196-271 varakları arası.
- Ali Şir Nevâyî. *Sedd-i İskenderî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan ktb. 810 nolu yazma, 199-275 varakları arası.
- ATALAY, Besim (1970), *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- BAHÂWUDÛN, Muḥemmet-Tursun vd. (2002), *Çağatay Tiliniñ İzâhliḳ Luğati, C I-II*, Urumçi: Şincañ Halk Neşriyatı.
- BOROVKOV, Aleksandr Konstantinoviç (1961), *Bada'i al Luḡat*, Moskva: Akademiya Nauk SSSR.
- BUDAGOV, Lazar Zaharovich (1869), *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskix Nareçiy, Cilt I*, Saint Peterburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademiy Nauk.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- CLAUSON, Sir Gerhard (1960). *Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xan*, London: E.J. W.Gibb Memorial Series.
- COURTEILLE, Pavet de (1870), *Dictionnaire Turc Oriental*, Paris: A L'imprimerie Impériale.
- DOERFER, Gerhard (1967), *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen, Cilt III*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- DÜZGÜN, H. (1388). *Hekim Mehmed Xoyi, Xulase-yi Ebbasi (Senglax)*. Tebriz: İntişârât-ı Yârân.
- ERBAY, Fatih (2008), W. Radloff'un "Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy" Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ERBAY, Fatih (2010), "'Gölge Kelime' Terimi ve Çağatayca Sözlüklerdeki Bazı Gölge Kelimeler", *Turkish Studies*, Volume 5/3: 1175-1186.
- ERCİLASUN, Ahmet ve AKKOYUNLU, Ziyat (2014), *Kâşgarlı Mahmud Divânı Luğâtî't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EREN, Hasan (1950), "Çağatay Lûgatleri Hakkında Notlar", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt 8, S 1.2: 145-163.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu

Yayınları.

- ERKINOV, Sâdir (1993), *Mukammal Asarlar To'plami Yigirma Tomlik O'n birinçi Tom Xamsa Saddi İskandariy*, Tâşkent: O'zbekistân CCR "Fan" Naşriyâtı.
- GÜLENSOY, Tuncer (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜZELDİR, Muharrem (2002), *Abuşka Lüğati (Giriş-Metin-İndeks)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- XASANOV, Bâtirbek (1993), *Navâiy Asarlari Uçun Qisqaça Luğat*, Tâşkent: Uzbekistân Respublikasi Fanlar Akademiyasining "Fan" Naşriyâtı.
- KAÇALİN, Mustafa (2011), *Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- KARA, Funda (2011), *Zebân-ı Türkî*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- KONONOV, Andrey Nikolayeviç vd. (1984), *Alişer Navâiy Asarlari Tilining İzâxli Luğati III*, Tâşkent: Uzbekistân SSR "Fan" Naşriyâtı.
- KÚNOS, Ignác (1902), *Şejx Suleyman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch*, Budapest: Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.
- LESSING, Ferdinand (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük I-II*, Çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZKAN, Fatma (1996), "Nevayi Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat: Der Beyân-ı Istlâhât-ı Emtahü'ş-şuğarâ Mevlânâ Nevâyî". *Bilgi*, Sayı: 1, Bahar'96, 1996, 198-243.
- PROKOSCH, Erich (2009), *Tschaghataisch-Deutsches Glossar*, Graz: Universität Graz.
- RÄSÄNEN, Marti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SARICA, Bedri (2014), *Çağatayca-Farsça Manzûm Bir Lügat Nisâb-ı Türkî*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- STAROSTIN, Sergei-vd. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, Brill-Leiden- Boston
- STEINGASS, Francis Joseph (2005), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞAMSİYEV, Parsa ve İbrâhimov, Sâbircân (1972), *Navâiy Asarlari Luğati*, Tâşkent: Ğafur Ğulâm Nâmidagi Adabiyât va San'at Naşriyâtı.
- ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ-Yİ BUHÂRÎ (1882). *Luğat-i Çağatay ve Türkî-yi Osmânî*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- ŞÜKÛN, Ziya (1996), *Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul: MEB Yayınları.
- THÚRY, József (1903), *A 'Behdset-ül-Lugat' Czimü Csagatáj Szótár*, Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
- TOPARLI, Recep-vd. (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÖREN, Hatice (2001), *Ali Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜNLÜ, Suat (2012), *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- ÜNLÜ, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.

- VÁMBÉRY, Ármin (1862), *Abuska, Csagatajtörök Szogyűjtemeny*, Budapest: Emich Gusztav M.Akad Nyomdasz Betűivel.
- VÉLIAMÍNOF-ZERNOF, Vladimir Vladimirovich (1869), *Dictionnaire Djaghatai-Turc*, Saint Petersburg: Academie Imperiale des Sciences.
- ZENKER, Jullius Theodor (1866), *Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*. Leipzig: Wilhelm Engelmann, Libraire-Éditeur.